

УДК 658.01.041

О. А. Слободчикова,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИМОГИ ДО МОДЕЛЕЙ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

CONCEPTUAL REQUIREMENTS TO MODELS OF RESTRUCTURING METALLURGICAL ENTERPRISES

В статті вивчено принципи проведення реструктуризації металургійних підприємств в рамках загальної інноваційної політики розвитку галузі; проаналізовано особливості металургійної галузі та специфіка діяльності металургійних підприємств в сучасних умовах. Автором досліджено сукупність принципових концептуальних положень до розробки програми реструктуризації підприємств металургії та здійснено характеристику основних етапів розробки моделей процесу реструктуризації металургійних підприємств.

Ключові слова: металургійна галузь, реструктуризація металургійного підприємства, програма реструктуризації, концепція здійснення реструктуризації металургійних підприємств, модель реструктуризації.

The article examines the principles of restructuring metallurgical enterprises in case of innovation policy; analyzes the features of metallurgical industry and specific of metallurgical enterprises in present days. The author examines the range of principal conceptual propositions of developing a restructuring program of metallurgical enterprises and characterizes the main phases of the model of restructuring metallurgical enterprises.

Key words: metallurgical industry, restructuring of metallurgical enterprise, the program of restructuring, the concept of restructuring metallurgical enterprises, the model of restructuring.

Вступ. Перед більшістю українських металургійних підприємств в останні роки постали серйозні проблеми, головною з яких є посилення залежності від розвитку світової економіки та впливу зовнішніх факторів. Так, розвиток світової економіки у поточному році є нестійким. Зберігається високий рівень невизначеності щодо ситуації на світових товарних ринках. Світові фінансові ринки ще не відновились – боргові проблеми ЄС залишаються до кінця не вирішеними. Зростання економік країн, що розвиваються, у тому числі Китаю, Індії, Бразилії уповільнюється (у Китаї до 7,5 відсотка проти понад 10 відсотків у докризовий період та 9,2 відсотка у 2011 році; в Індії зростання у I кварталі 2012 року уповільнилось до мінімуму за 9 років – 5,3 відсотка). Нестабільна ситуація на Близькому Сході створює додатковий тиск на світові ціни на енергоносії. Все це вказує на посилення впливу зовнішніх ризиків на розвиток української економіки та функціонування металургійної галузі в цілому. В даних умовах ринку необхідно передумовою стійкого зростання темпів металургійного виробництва є реструктуризація підприємств галузі з метою їх адаптації до вимог вітчизняного та світового середовища. Все це обумовило необхідність дослідження на теоретичному рівні комплексу заходів практичної реалізації комплексної програми реструктуризації вітчизняних підприємств металургії.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано вирішення проблеми. У світовій економічній науці дослідження процесів реструктуризації підприємств знайшли відображення в працях І.Ансофа, М.Бадау, Л.Водачека, М.Портера, Б.Тейлора, А.Томпсона, М.Хамера та інших. Найбільш значний внесок в дослідження даної проблеми внесли російські вчені М.Аістова, Л.Белих, А.Грязнова, І.Мазур, А.Федотова, В.Шапіро та інші. Однак особливості національної економіки обмежують сферу використання теоретичних підходів, висновків і пропозицій, розроблених для країн з розвинутою ринковою економікою та провідних підприємств з великим досвідом проведення процесів реструктуризації. Тому використати концептуальні положення наукових авторів у вітчизняних умовах можливо лише після здійснення їх осмисленої адаптації до особливостей суспільно-економічної системи України. Пошуку ефективних методів реструктуризації підприємств присвячені праці багатьох українських вчених: В.Александрової, О.Амоші, М.Білик, В.Гейця, С.Довбні, О.Терещенка та багатьох інших. Їх наукові розробки дозволяють ефективно вирішувати ряд важливих завдань у напрямі проведення успішної реструктуризації вітчизняних підприємств та в цілому удосконалити їх діяльність в умовах ринку. Останніми роками з'явилась низка праць, які висвітлюють та досліджують, окрім різних аспектів теорії і практики здійснення процесів реструктуризації на промислових підприємствах, і специфіку проведення реструктуризації на металургійних підприємствах в сучасних умовах розвитку економіки України. Разом із тим, окремі питання реструктуризації вітчизняних металургійних підприємств досліджені недостатньо, в результаті чого виникла необхідність вивчення окремих аспектів здійснення реструктуризації підприємств металургійної галузі.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання системи концептуальних вимог до процедур моделювання процесів реструктуризації підприємств металургійної галузі. Відповідно до поставленої мети в даному дослідженні ставляться наступні завдання:

- розкриття та вивчення принципів проведення реструктуризації металургійних підприємств в рамках загальної інноваційної політики розвитку галузі;
- дослідження сукупності принципових положень, як вихідних концептуальних вимог до розробки програми реструктуризації підприємств металургії;
- аналіз галузевих особливостей металургійної галузі та специфіки діяльності металургійних підприємств;
- здійснення характеристики основних етапів розробки моделей процесу реструктуризації металургійних підприємств.

Результати дослідження. Реструктуризація металургійної галузі являє собою одне з найбільш радикальних і тому найважливіших напрямів її інноваційної стратегії. Тому будь-які програми реструктуризації металургійної галузі повинні будуватися і здійснюватися в рамках здійснюваної в цій галузі інноваційної політики. До найважливіших її принципів можуть бути віднесені наступні положення [1, 2, 6, 7]:

- розробка програми реструктуризації металургійних підприємств вимагає максимально широкого постановки вирішуваних проблем;
- для реалізації програми реструктуризації необхідна ув'язка заходів, що будуть проводитись, одночасно по всьому ланцюжку НДДКР;
- здійснення реструктуризації галузі вимагає зацікавленого регулювання і підтримки з боку держави. Вирішити комплекс проблем, що виникає в процесі реструктуризації, підприємствами самостійно неможливо;
- успішно здійснити реструктуризацію галузі вдасться лише в тому випадку, якщо нею будуть повною мірою враховані неспівпадаючі один з одним інтереси національних і регіональних рівнів управління, інвесторів і металургійних компаній. Державне регулювання та підтримка заходів з реструктуризації повинні бути націлені, в першу чергу, саме на узгодження цих інтересів;
- реструктуризація повинна охопити всі сфери життєдіяльності галузі та передбачити взаємоузгоджені ефективні перетворення структури виробничого потенціалу підприємств, технічних засобів і технологій, економічних умов, соціальної інфраструктури, кадрового складу і екологічних наслідків;
- реструктуризація галузі – процес циклічний і перманентний. Її не можна представляти у вигляді одноразової перебудови або виняткового та надзвичайного заходу. Разом з тим, реструктуризацію можна вважати процесом безперервним. Безперервно здійснюється лише більш загальний процес інноваційного управління економікою галузі. Реструктуризація ж є певною фазою, одним з його важливих тимчасових етапів, коли після тривалої фази еволюційного розвитку виявляються накопичені умови для здійснення чергового великого прориву, що має революційний характер;
- прориви типу реструктуризації відбуваються через досить тривалі проміжки часу і самі вимагають багатьох років для своєї реалізації. Тому важлива роль у

проведенні реструктуризації належить рішенням питань визначення найбільш раціональних термінів здійснення окремих робіт, їх черговості та іншим характеристикам суто динамічного характеру.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо наступні принципові положення, сукупність яких може розглядатися, як вихідна концепція розробки і здійснення програм реструктуризації металургійної галузі [2, 3, 5]:

- реструктуризацію підприємств металургії слід розглядати як одну з найважливіших ланок інноваційного управління економікою галузі, що відноситься до фаз, які передбачають періодичне здійснення великих структурних перетворень галузі. Це твердження дає можливість правильно поставити завдання реструктуризації та оцінювати результати від її проведення з позицій економічної динаміки металургійного комплексу в цілому.

- розвиток економіки галузі завжди відбувається нерівномірно, – періоди тривалого і відносно спокійного екстенсивного розвитку змінюються більш короткими, але і більш бурхливими фазами революційних стрибків. Відповідно змінюються і завдання управління інноваційним процесом. У фазі «революційних сплесків» головні його напрямки поєднуються в комплексні цільові програми реструктуризації галузі.

- у період здійснення реструктуризації накопичені за попередній тривалий період «ноу-хау» реалізуються в найбільш повному і комплексному вигляді; відбувається широкомасштабне оновлення технологій і техніки; галузь позбавляється від морально застарілих виробництв і підприємств; отримує розвиток соціальна інфраструктура; різко змінюється структура інвестиційних потоків; номенклатура продукції; має місце зміна кадрової структури підприємств тощо.

- серед причин здійснення реструктуризації галузі можна виокремити наступні: внутрішні і зовнішні. Перша група – прагнення отримати суттєвий економічний ефект при появі нових можливостей (переважно – тоді, коли колишні можливості вже вичерпані). Друга група причин виникає в сфері зовнішнього середовища (науково-технічний розвиток; зміна характеру суспільних потреб і джерел можливого задоволення цих потреб (наприклад, виснаження старих і відкриття нових металургійних родовищ)).

- вибір керівництвом підприємства найбільш вдалого моменту для початку реструктуризації підприємства.

Ця схема розвитку є універсальною, необхідно врахувати лише наступні галузеві особливості металургійної галузі [6, 7, 8]:

- металургійні підприємства є містоутворюючими. До їх складу часто входить ряд непрофільних виробництв, часом вельми великих, не пов'язаних з технологічним ознаками з основним виробничим процесом;

- у галузі існує висока значимість соціального фактору, – реструктуризація неодмінно зачіпає соціальні проблеми міст і населених пунктів, що виникли на базі великих містоутворюючих металургійних підприємств;

- металургійні підприємства з виробничої точки зору інтегровані з об'єктами сировинної бази, які, як правило, є самостійними юридичними особами і ними володіють нерідко різні власники;

- для металургійних підприємств характерні високі капітало-, фондо-, матеріало- і енергоємність виробництва, велика інерційність і тривалість циклу «будівництво – освоєння виробництва», низька еластичність до зміни вимог ринку, високе екологічне навантаження на навколишнє природне середовище;

- у статутному капіталі великих металургійних комплексів, як правило, значна частка належить іноземному та банківському капіталу, які характеризуються прагненням до швидкого одержання максимального прибутку при мінімальній участі в управлінні виробництвом.

Концепція розробки та здійснення програм реструктуризації металургійної галузі виходить з того, що основна роль реструктуризації – забезпечити максимально безболісну заміну сильно зношеного та застарілого виробничого потенціалу галузі новим, більш ефективним виробництвом. Поняття «виробничий потенціал» при цьому розуміється досить широко і включає такі складові, як техніко-технологічний, кадровий, сировинний потенціал, управлінсько-організаційний «ноу-хау» тощо.

Реструктуризація підприємств металургії являє собою комплекс взаємообумовлених заходів, здійснюваних за єдиною програмою і протягом конкретного часового періоду (в цьому сенсі «одночасних»), що виражають періодично здійснюваний комплекс заходів в рамках інноваційної політики галузі на етапі назрілого «прориву» на новий технологічний рівень і в умовах радикальних змін зовнішнього середовища і об'єктивно необхідних для різкого підвищення ефективності галузі, що досягається шляхом перебудови всіх її структурних елементів.

Викладені вище міркування в цілому показують, що в основі процесу реструктуризації лежать інновації. Однак сама реструктуризація не зводиться тільки до них: вона – це особливий тип введення інновації, що змінює саму структуру об'єкта, розглянутого у вигляді великої системи.

Найчастіше до реструктуризації вдаються в періоди післякризової депресії. Саме в ці періоди перед національною економікою особливо гостро постає кардинальне питання: на якій технічній базі виходити з кризи – старій або кардинально новій? Отже, реструктуризація завжди пов'язана з масовою заміною (або зменшенням участі) старих елементів господарської системи новими, більш ефективними. Адже саме за рахунок відмінності рівнів їхньої ефективності і покращується структура підприємства та утворюється значна частина структурного ефекту. У металургійній промисловості з її вкрай великою різноманітністю умов виробництва і якості продукції можливості отримати такий ефект особливо істотні. Однак слід чітко собі уявляти, що термін «реструктуризація» означає, що структура, яка раніше склалася, – звична і усталена, буде зламана, і все, що з нею пов'язане, стане на даному об'єкті не потрібним, або потрібним у меншій кількості. При реструктуризації металургійних підприємств слід виходити з того, що нерентабельний напрямок металургійного виробництва не має шансів на своє збереження в ринковому середовищі в незмінному вигляді.

В якості вихідної концепції для подальшого дослідження економічних проблем реструктуризації металургійної промисловості України на сучасному етапі її розвитку пропонуємо використовувати сукупність викладених вище положень. Викладена концепція дозволяє сформулювати конкретні напрями і пріоритети реструктуризації металургійних підприємств.

Програма реструктуризації вітчизняних металургійних підприємств в перспективному періоді повинна бути багатетапною, яка передбачає реалізацію наступних етапів.

Перший початковий етап характеризується процесами розвитку ринкової та виробничої інфраструктур підприємства. Структурні трансформації визначатимуться посиленням вертикальної кооперації, досягненням необхідних рівнів спеціалізації та концентрації виробництва, формуванням структури управлінських, маркетингових, фінансових, кадрових підсистем.

Другий етап – етап підвищення зрілості ринкових відносин на металургійних підприємствах в рамках проведення реструктуризації – буде характеризуватися більш активним впливом загальносвітових тенденцій розвитку техніки і технологій, підвищенням ролі інституційної та функціональної складових виробничих відносин.

Отже, основоположною метою діяльності металургійного підприємства, буде служити, перш за все, його відтворення. Це досягатиметься на базі як простого, так і розширеного відтворення власної господарської діяльності. У першому випадку забезпечується елементарне виживання, а в другому, – той чи інший ступінь стійкого розвитку, які більш висока стадія реструктуризації.

У процесі реструктуризації внутрішнє середовище підприємства повинно бути адаптоване до зовнішнього середовища, а організаційна структура управління адекватна тим складовим зовнішнього середовища, які відчутним чином впливають на життєдіяльність металургійного підприємства. При цьому треба мати на увазі, що цикл реструктуризації підприємства обмежений в часі. Якщо швидкість його протікання менше, ніж швидкість кардинальних змін умов зовнішнього середовища, то реструктуризація виявляється низько результативною або безплідною, так як умови функціонування зовнішнього середовища стають іншими і відповідно, вимагають інших дій та вирішення інших завдань.

Подальша розробка моделей окремих процесів реструктуризації буде ґрунтуватись на наступних, викладених нижче концептуальних положеннях [2, 3]. Моделі будуть розроблятися в три логічно послідовні етапи:

I. Виклад концептуальних вимог до створюваних моделей.

II. Розробка структурних схем моделі.

III. Розробка самої моделі.

Перший етап розробки моделі – вимоги до створюваних моделей. В даному випадку об'єктивні вимоги до моделей визначаються тим, що модель повинна будуватися на основі загальної концепції реструктуризації та має на меті її відобразити і виразити. Реалізація першого етапу передбачає, що модель має містити: по-перше, чіткий аналіз галузевої структури і, по-друге, процедурний механізм ефективного перетворення цієї структури. Модель в цілому повинна мати процедурно-об'єктивний характер і чітко визначати систему основних взаємозв'язків своїх елементів.

1. Постановка проблеми має бути широкою. У ній повинно знайти відображення вплив зовнішнього середовища на діяльність металургійного підприємства, що включає: ринки споживачів і постачальників продукції; регіональне природне середовище; соціальну інфраструктуру регіону; політичну ситуація в країні тощо. Модель повинна відобразити як чинники прямої зовнішнього середовища на діяльність підприємства галузі, так і зворотній вплив металургійних підприємств на зовнішнє середовище.

Умови зовнішнього середовища характеризуються лише в самому загальному вигляді і тільки в тій частині, в якій вони істотно впливають на здійснення реструктуризації металургійної галузі. У деяких випадках модель передбачає можливість зміни умов зовнішнього середовища на протязі аналізованого періоду. Для ситуації, коли майбутня зміна зовнішнього середовища в даний час є непередбачуваною, потрібно передбачити сценарний порядок її розгляду. У цьому випадку алгоритм розробки програми повинен передбачати розгляд низки найбільш ймовірних сценаріїв зміни умов зовнішнього середовища, для кожного з яких за загальною схемою розробляються варіанти відповідної (в цих умовах) реструктуризації підприємства і обирається найбільш ефективний («умовно оптимальний») серед запропонованих.

2. Важливу роль в управлінні таким складним комплексом процедур, як реструктуризація галузі, відіграє ефективний розподіл ролей між окремими учасниками цього процесу. Розподіл цієї ролей має місце по вертикалі і горизонталі. Щоб відобразити цю важливу сторону процесу, модель повинна, по-перше, мати ієрархічний багаторівневий характер процесу управління в цілому. Для цього в моделі варто виділити шість груп учасників, що володіють різними інтересами і виконують різні ролі в процесі реструктуризації. До них відносяться: 1) держава; 2) регіональні органи влади; 3) металургійні підприємства; 4) групи підприємств металургійної галузі з схожими перспективами подальшого розвитку; 5) зовнішні інвестори і 6) найбільш зацікавлені – споживачі та технологічні суміжники.

Центральною ланкою моделі є металургійне підприємство. Перелік модельованих параметрів на рівні підприємства найбільший. Решта учасників і рівні відображаються в моделі з максимально допустимою ступенем укрупнення виконуваних ними функцій, що мають безпосереднє відношення до процесу

реструктуризації металургійної галузі.

3. Якість виконання своєї ролі кожним із учасників процесу реструктуризації залежить (в умовах ринкової системи) від рівня його зацікавленості у відповідних діях, тобто, від наявності або відсутності власних відповідних інтересів. Тому модель повинна відображати: по-перше, найважливіші інтереси учасників процесів, по-друге, – найбільш сильний вплив цих інтересів на виконання учасниками своїх головних функцій і, по-третє, – проведення заходів щодо їх узгодження.

4. Модель повинна передбачати поділ на окремі, відносно самостійні великі блоки, тобто з самого початку будуватися за модульним принципом. Рішення щодо формування гнучких модулів повинні визначатися характером міжблокових взаємозв'язків і потребами дієвого контролю і аналізу робіт з виконання програм реструктуризації.

5. Модель має бути налаштованою на проведення багатоваріантних рішень. У числі допустимих до вибору варіантів повинні бути передбачені такі нетрадиційні, як:

- дострокова ліквідація групи особливо нерентабельних напрямів виробництва з компенсацією негативних соціально-екологічних наслідків, що виникають;
- диверсифікація продукції, що випускається металургійним підприємством.

6. Спеціальний акцент при розробці моделі повинен робитися на моделюванні соціальних цілей, врахуванні соціальних реакцій працівників і на недопущенні (або компенсації) негативних соціальних наслідків.

7. У складі найважливіших показників, що відображаються моделлю, повинні бути представлені: інвестиції, поточні витрати, економічні і позаекономічні результати (наслідки). В моделі інвестиції поділяються на: власні, позикові і одержані від вітчизняних і зарубіжних інвесторів кошти. Всі ці величини відображаються у вигляді грошових або ресурсних потоків з урахуванням відповідних лагів між моментами вкладення коштів і початком отримання від них запроєктованої віддачі.

В якості головного економічного показника оцінки приймаються: на рівні металургійного підприємства – величина одержуваного нею чистого дисконтованого доходу (за виключенням суми податків і нарахувань), а на національному рівні – сальдо витрат і доходів держави, безпосередньо пов'язаних із здійсненням розглянутих заходів з реструктуризації галузі.

Другий етап розробки моделі – розробка структурної схеми моделі. У досить деталізованому для розробки моделі вигляді пропонуємо представити її структурну схему в наступному вигляді:

Блок «Зовнішнє середовище функціонування галузі». Він характеризує передбачуване «середовище життєдіяльності» учасників процесу реструктуризації металургійної галузі. У перелік характеристик блоку «зовнішнє середовище» можуть бути рекомендовані наступні елементи: загальне міжнародне становище; політичний курс реформ; сприятливість загальноекономічного стану; соціальні проблеми; екологічні вимоги; тенденції енергетичної політики та змін структури паливно-енергетичного комплексу України; прогнозні потреби ринку в продукції металургійного підприємства, тенденції їх зміни тощо.

Блок «Дії учасників і впливу на об'єкти реструктуризації». Кожен з учасників процесу реструктуризації виконує певні дії, спрямовані на зміну характеристик об'єкта їх впливу в своїх інтересах. У відповідності з цим, центральна роль в моделі відводиться самостійно діючим металургійним підприємствам із збереженням за органами державної влади функції контролю за діяльністю підприємств і регулюючих (переважно непрямих, законодавчих) впливів на неї в інтересах узгодження їхніх інтересів із загальнодержавними.

Характеристики металургійного підприємства та його послідовні дії, пов'язані з реструктуризацією, обґрунтовуються на третьому етапі розробки моделі. Ці дії пропонуємо відображати в моделях у вигляді наступного послідовного ланцюга:

1. вихідні характеристики підприємства (їх середні значення по підприємству та по групах підприємств);
2. визначення критичних точок існуючого стану підприємства;
3. напрямки реструктуризації та їх варіанти;
4. відповідні управлінські дії, деталізовані за об'єктами і типами заходів;
5. очікувані результати (якісні та кількісні) по всій групі показників, що оцінюються;
6. інтереси окремих учасників процесу реструктуризації та випадки їх суперечностей;
7. комплекс заходів з узгодження інтересів;
8. оцінка потенційної ефективності цих заходів для підприємства і для кожного з інших учасників процесу реструктуризації;
9. вибір оптимальних варіантів програми реструктуризації.

Висновки. В цілому викладені в даній статті матеріали описують систему концептуальних вимог до процедур моделювання процесів реструктуризації. Запропонована модель може бути лише концептуальною. Її мета – направляти і конкретизувати головну ідею концепції процесу реструктуризації. Концептуальна модель – це лише початок моделювання процесу, але без неї подальша розробка самих моделей була б заздалегідь приречена на невдачу. Така модель може використовувати широкий набір засобів прикладної математики – імітаційного моделювання, лінійного програмування, математичної статистики, групових експертних оцінок тощо. Модель має відображати сукупність прямих та зворотних зв'язків без їх детального розкриття.

Список використаних джерел

1. Аистова М. Д. Реструктуризация предприятий: вопросы управления. Стратегии, координации структурных параметров, снижения сопротивления преобразованиям: монография / М. Д. Аистова. – М.: Альпина Паблишер, 2002. – 287 с.
2. Мазур И. И. Реструктуризация предприятий и компаний. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2001. – 456 с.
3. Довбня С. Б. Методические основы и направления реструктуризации предприятий в промышленности: Моногр. – Д.: Наука и образование, 2002. – 312 с.
4. Терещенко О.О. Фінансові доміанти реструктуризації підприємств / О.О. Терещенко, Н.В. Волошанюк // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С.82-90.
5. Гець В.М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економіки України й Росії (макроекономічний спектр) / В.М. Гець // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С.3-18.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу на період до 2011 року» від 28 липня 2004 року № 967. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.uazakon.com/document/fpart66/idx66602.htm>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» від 9.07.2008 року № 947 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80>.
8. Проект Закону України «Про затвердження Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» від 22 жовтня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: http://industry.kmu.gov.ua/industry/control/uk/publish/article;jsessionid=CD0D6629D55D2403F74D1BE7374C0323?art_id=67333&cat_id=57966

Стаття надійшла до редакції 08.08.2012 р.



ТОВ "ДКС Центр"